

ных, которые утверждают, что таких участников процесса наследования можно называть «необходимыми», или «обязательными» наследниками.

Ключевые слова: завещание, завещатель, наследование, наследственное право, наследство, необходимый наследник, обязательная доля в наследстве, свобода завещания.

Summary

Elucidation of name of physical persons are examined in this research, what regardless of maintenance of testament own a right on obligatory part in an inheritance. In particular, an author, examining the looks of scientists-civilists to the noted problem, divides the point of view of those research workers, which assert that the indicated participants of process of inheritance can be named necessary or heirs.

Key words: freedom of testament, heritage, inheritance, inheritance law, natural portion of the inheritance, necessary heir, testament, testator.

Отримано 19.01.2011

О. О. КУЛЬЧІЙ

Олег Александрович Кульчий, здобувач Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

ДОГОВІР НА КОРИСТЬ ТРЕТІХ ОСІБ У ПРАВОВІДНОСИНАХ ОБОВ'ЯЗКОВОГО СТРАХУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АВТОВЛАСНИКІВ

Стаття 3 Закону України (далі – ЗУ) «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (далі – ОСЦПВВНТЗ) вказує, що означений вид страхування «здійснюється з метою забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної життю, здоров'ю та/або майну потерпілих внаслідок дорожньо-транспортної пригоди та захисту майнових інтересів страхувальників»¹. Відтак договір ОСЦПВВНТЗ відносять до договорів на користь третіх осіб, що породжує дискусію у наукових колах. Певні труднощі, зокрема, викликає той факт, що у правовідносинах присутні декілька категорій третіх осіб.

Правовій конструкції договору на користь третіх осіб приділяли увагу чимало дослідників, однак лише небагато з них робили його основним предметом свого дослідження: А. Нолькен, Н. С. Ковалевська, Х. Верхаген, Д. Іббетсон² та ін. Частіше окресленій проблемі приділялася увага в контексті дослідження цивільного договору загалом або окремих видів договорів (зокрема – страхових): В. Ю. Абрамов, М. І. Брагінський, В. В. Вітрянський, Л. А. Лунц, І. Б. Новицькій, Р. Саватьє, Ю. Б. Фогельсон та інші³. Однак в українській цивільстиці відсутні комплексні дослідження цієї договірної конструкції. Відсутні також дослідження договору ОСЦПВВНТЗ як договору на користь третіх осіб, хоча йому притаманні особливості, які потребують пильної уваги дослідників.

Незважаючи на тривалу історію вивчення, чимало проблем досліджуваної категорії договорів стосовно ОСЦПВВНТЗ залишаються суперечливими чи малодослідженими. До них слід віднести такі питання: якою є правова конструкція договору на користь третіх осіб, кого слід вважати вигодонабувачем із третіх осіб щодо даного договору (з позицій теорії), чи може існувати страхування відповідальності осіб, у страхуванні яких страхувальник не має страхового інтересу, який характер правовідносин між страхувальником, вигодонабувачем та страховиком після настання страхового випадку? Відповідь на окреслені проблеми є завданням роботи.

Теорія договору на користь третіх осіб склалася у майже завершеному вигляді у Німеччині в останній чверті ХІХ ст. Російський цивіліст А. Нолькен так підсумував результати дискусій з приводу його визначення: «...під договорами на користь третіх осіб маються на увазі договори, в силу яких один із контрагентів (промісар) зобов'язує іншого (промітента) до вчинення обумовленого у договорі виконання не для себе, а третій особі, причому остання, хоча й не бере ані в договорі, ані в його укладанні жодної участі ні прямо, ні опосередковано, отримує самостійне право вимагати виконання договору, що був укладений між контрагентами»⁴.

В Україні досліджувана договірна конструкція базується на ст. 636 ЦК, яка визначає договір на користь третьої особи таким, «в якому боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок на користь третьої особи, яка встановлена або не встановлена у договорі». Ця ж стаття встановлює основні ознаки такого договору: третя особа наділяється правом вимоги виконання (поряд із особою, яка уклала договір); з моменту вираження третьою особою наміру скористатися своїм правом, сторони не можуть розірвати або змінити договір без її згоди; якщо третя особа відмовилася від права, наданого їй на підставі договору, сторона, яка уклала договір на користь третьої особи, може сама скористатися цим правом, якщо інше не впливає із суті договору. До-

говір на користь третіх осіб завдячує своїм виникнення здебільшого страхуванню, де найчастіше використовується й сьогодні. Це знайшло відображення в законодавстві. Стаття 985 ЦК та ст. 3 ЗУ «Про страхування» закріплюють право страхувальника укласти договір страхування на користь третьої особи⁵.

Слід зауважити, що сама категорія даного різновиду договорів є доволі специфічною для цивільного права, оскільки договори, за загальним правилом, укладаються в інтересах їхніх сторін. Доволі глибокий аналіз у даній сфері було здійснено М. І. Брагінським та В. В. Вітрянським у їх фундаментальній праці, присвяченій договірному праву. Автори поділяють усі договори, до яких мають відношення треті особи на дві загальні групи: де треті особи виступають на боці чи від імені однієї із сторін договору (у цьому випадку мають місце відносини представництва) і, у другому випадку, де участь третьої особи є метою самого договору. Ці договори і є договорами на користь третіх осіб, і до них, зокрема, автори відносять і договори страхування цивільно-правової відповідальності⁶.

В. М. Бартош вважає, що превалююча точка зору М. І. Брагінського на договір ОСЦПВВНТЗ як договір на користь третьої особи не є бездоганною і пропонує розглядати його лише як підставу для покладення відповідальності за заподіяння шкоди потерпілій особі на страховика. Зокрема, особливістю такої конструкції є те, що при відмові страховика відшкодувати заподіяні збитки, відповідальність може нести страхувальник. Хоча не варто забувати, що це стосується російської моделі побудови договору ОСЦПВВНТЗ із властивою йому специфікою⁷. Такі заперечення можна пояснити присутністю зовнішньої схожості зі зміною осіб у зобов'язанні. Однак суттєві розбіжності полягають у наступному: в угоді щодо переходу прав кредитора до іншої особи кредитор повністю вибуває з неї, втрачаючи при цьому всі права й обов'язки за угодою, а займає його місце новий кредитор, призначений тим, який вибуває. Причому згода боржника не потрібна. У конструкції договору на користь третіх осіб не відбувається заміни кредиторів. Основний кредитор залишається у договорі й продовжує нести певний тягар щодо виконання зобов'язань, передбачених ним. У випадку відмови третьої особи від прийняття виконання за договором його, має право прийняти основний кредитор (якщо інше не випливає із суті договору)⁸. У випадку з ОСЦПВВНТЗ це неприпустимо за виключенням тих випадків, коли страхувальник сам відшкодував збитки потерпілому і претендує на повне чи часткове їх відшкодування страховиком відповідно до ч. 4 ст. 37 ЗУ «Про ОСЦПВВНТЗ».

Сучасна європейська цивілістична наука визначає, що відповідно до механізму договорів на користь третьої особи третя особа стає власником права вимоги (кредитором) у результаті договору, укладеного між двома договірними сторонами. Це є виключенням із принципу відносної дії, поширеного у європейському зобов'язальному праві, оскільки третя особа, чия воля ні в який спосіб не бере участі у вчиненні правочину, стає кредитором виключно в результаті узгодження волей, яке мало місце без його участі⁹. Така особа отримує право лише в результаті договору, укладеного іншими суб'єктами, прийняття третьою стороною не є умовою ні для чинності, ні для дієвості права, створеного для їх задоволення. У разі прийняття такого права на кредитора можна покласти й певні обов'язки (прийняття яких буде обумовлено прийняттям права)¹⁰.

Ця позиція неоднозначно сприймається окремими науковцями, які вважають, що договір на користь третьої особи слід вважати умовною угодою, а волевиявлення третьої особи є відкладальною умовою. На думку Ю. Б. Фогельсона, початок дії страхового захисту за договором страхування не може залежати від волевиявлення третьої особи, на користь якої укладено договір. Адже «у протилежному випадку договір страхування на користь третьої особи, за яким не настав страховий випадок, ніколи не набрав би сили, страховик не надав би послугу і не заробив би премію»¹¹.

М. І. Брагінський та В. В. Вітрянський пояснюють відносини, породжувані договором на користь третьої особи виникненням у третьої особи так званого секундарного права, яке полягає в можливості шляхом одностороннього волевиявлення спричинити виникнення (чи не виникнення) цивільно-правових відносин¹². Тож згода третьої особи є обов'язковою умовою для виникнення у боржника зобов'язання здійснити її виконання.

На думку знаного французького цивіліста Р. Саватьє, обов'язок кредитора щодо виконання свого зобов'язання за таким договором не повинен залежати від волевиявлення третьої особи, оскільки вона може й не знати про існування такого договору. Однак згода вигодонабувача закріплює за ним права кредитора¹³. Сучасний російський дослідник Ю. Ю. Захаров також заперечує і умовний характер договору на користь третіх осіб і його обґрунтування з допомогою секундарного права, однак аргументує це тим, що кредитором боржника є сторона договору, а не третя особа. Вона не перетворюється на повноправного кредитора, оскільки третя особа, хоч і наділена правом вимоги щодо виконання договору, вправі лише скористатися ним, або відмовитися від нього¹⁴.

Особливістю договору ОСЦПВВНТЗ є те, що третя особа – вигодо набувач – до настання страхового випадку точно не відома і в договорі конкретно вказана бути не може. Вигодонабувачі – потерпілі особи, які призначаються у порядку, передбаченому законом, не завжди персоніфікуються й індивідуалізуються у договорах страхування, разом із тим, вони законодавчо визначені й заздалегідь відомі у вигляді конкретної категорії осіб, і вказуються у договорах страхування як особи, на чью користь укладаються договори страхування. При страхуванні цивільно-правової відповідальності – це потерпілі особи, яким заподіяно шкоду¹⁵.

Законним отримувачем страхового відшкодування, на думку Абрамова, буде вважатися особа, яка на момент настання страхового випадку мала страховий інтерес у застрахованому об'єкті (хоча є точка зору, що такий страховий інтерес повинен бути не на момент настання страхового випадку, а на момент укладання договору страхування)¹⁶, однак у випадку із договором ОСЦПВВНТЗ останнє є неможливим. Ця проблема є

доволі цікавою і з таких міркувань. Страхувальний інтерес полягає в незацікавленості у настанні страхового випадку, яким відповідно до ст. 6 ЗУ «Про ОСЦПВВНТЗ» можна вважати настання цивільно-правової відповідальності. Незацікавлений у цьому в першу чергу страхувальник. Вигодонабувач же незацікавлений у заподіянні йому шкоди, але зацікавлений у настанні цивільно-правової відповідальності страхувальника у разі її заподіяння. Відтак, на нашу думку, страховий інтерес залишається у страхувальника і він, як особа зацікавлена, просить страховика (боржника) виконати зобов'язання не йому, а вказаній (а у випадку ОСЦПВВНТЗ – не вказаній, бо до настання страхового випадку невідомій) третій особі, яка страхового інтересу в даному договорі не має.

На нашу думку, додатковим обґрунтуванням цього може слугувати той факт, що на відміну від більшості договорів на користь третьої особи у договорі ОСЦПВВНТЗ право на відшкодування у третьої особи виникає не виключно на підставі договору, а й у силу іншого юридичного факту – заподіяння шкоди. Наявність же договору є підставою звертатися із вимогою до страховика.

Факт вступу третьої особи у зобов'язальні відносини щодо отримання виконання від боржника тягне за собою певні наслідки. Посилюється становище третьої особи в договорі, з іншого боку, це обмежує права інших учасників договору щодо зміни і припинення договору. Однак, якщо страховик відмовляється виплатити відшкодування чи виникає спір про його розмір, страхувальник опиняється у складному становищі (якщо потерпілий переадресовує вимоги безпосередньо до нього). Відшкодувати потерпілій особі збитки чи їх частину означає визнати свою відповідальність. Однак відповідно до ст. 6 ЗУ «Про ОСЦПВВНТЗ» це може бути розцінене як умисне сприяння настанню страхового випадку чи незастосування заходів для зменшення збитків. У цьому випадку страховик може відмовити у виплаті на підставі п. 1 ч. 1 ст. 991 ЦКУ чи п. 4 ст. 21 ЗУ «Про страхування». Відмова відшкодувати заподіяну шкоду загрожує позовом потерпілого і додатковими витратами.

У такому випадку можливими вбачаються два варіанти розвитку подій: 1) страхувальник сам відшкодує заподіявані збитки, а потім на підставі ч. 4 ст. 37 ЗУ «Про ОСЦПВВНТЗ» вимагає компенсації своїх витрат страховиком; 2) страхувальник відмовляється відшкодувати збитки у позасудовому порядку і просить суд залучити належним відповідачем чи третьою особою на його боці страховика (чи МТСБУ).

Завжди необхідним є підтримання тісного контакту між страхувальником і страховиком. Якщо страхувальник виконав усі свої зобов'язання щодо повідомлення про ДТП страховика та надав відомості про свій страховий поліс та страховика потерпілому і при цьому потерпілий все одно звертається із вимогою до нього, необхідно негайно повідомити про це страховика. Доведення справи до суду може суттєво збільшити витрати. У досудовому порядку спір можна вирішити швидше і простіше. Без погодження із страховиком відшкодувати збитки може бути небезпечно, оскільки, відповідно до згаданої ч. 4 ст. 37 ЗУ «Про ОСЦПВВНТЗ», якщо страхувальник або особа, відповідальність якої застрахована, здійснили такі витрати без попереднього погодження із страховиком, страховик має право відмовити у компенсації таких витрат або зменшити їх розмір з урахуванням вимог законодавства України про порядок відшкодування такої шкоди.

Таким чином, є підстави вважати страхувальника субсидіарним боржником у зобов'язанні щодо відшкодування шкоди, заподіяної потерпілій особі. Крім указаних вище обставин, відповідно до ч. 5 ст. 37 ЗУ «Про ОСЦПВВНТЗ» страхувальником або особою, відповідальність якої застрахована, потерпілому має бути компенсована сума франшизи у повному обсязі одночасно з виплатою страховиком страхового відшкодування, моральна шкода покривається страхуванням лише частково (ст. 22), про це ж свідчить і встановлення ліміту відповідальності страховика (ст. 9).

Конструкція договору ОСЦПВВНТЗ ускладнена участю третіх осіб не лише одного виду, – вигодонабувачів, – яких було розглянуто вище. Ще однією категорією третіх осіб, які присутні у досліджуваних договірних відносинах, є особи, відповідальність яких застрахована. «Особа, відповідальність яких застрахована, – визначені в договорі обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності особи, цивільно-правова відповідальність яких застрахована згідно з цим договором, або, залежно від умов договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності, будь-які особи, що експлуатують забезпечений транспортний засіб» (ч. 4 ст. 1 ЗУ «Про ОСЦПВВНТЗ»).

А. О. Іванов вказує, що за договором страхування відповідальності за порушення договору може бути застрахований ризик відповідальності лише страхувальника, а не третіх осіб, те ж стосується страхування підприємницького ризику. У протилежному випадку такі договори страхування слід вважати нікчемними¹⁷.

Тому доволі цікавим феноменом є страхування цивільно-правової відповідальності осіб, які не вказані у договорі ОСЦПВВНТЗ, що передбачається ч. 1 ст. 15 ЗУ «Про ОСЦПВВНТЗ».

У розглядуваній страховій конструкції страховий інтерес має лише страхувальник. Однак необхідно звернути увагу на випадки, коли це не так. Одна справа, якщо страхувальник – юридична особа, яка нести відповідальність за дії свого найманого працівника – водія – у будь-якому разі. Однак якщо мова йде про фізичних осіб, які не перебувають між собою у трудових відносинах, то власник транспортного засобу не зобов'язаний відшкодувати збитки, заподіяні особою, яка безпосередньо здійснювала керування транспортним засобом, якщо шкоду було спричинено не з його вини. У такому випадку не вбачається страхового інтересу власника у страхуванні цивільно-правової відповідальності інших осіб, які керують транспортним засобом (наприклад, це може стосуватися членів родини, які експлуатують один транспортний засіб), а це, певною мірою, суперечить теорії договору страхування.

Подібної точки зору притримується і Ю. Б. Фогельсон, який вважає, що у страхувальника має бути присутній страховий інтерес, а також можливість покладення на нього відповідальності за шкоду, заподіяну тре-

тью особою. В. Ю. Абрамов, крім того, звертає увагу на те, що в такому разі виникає певна невизначеність із правовим становищем страхувальника в договорі, виходить, що такий договір укладається на користь застрахованої особи, а не на користь потерпілого – вигодонабувача¹⁸.

М. І. Брагинський вважає, що даний договір може бути побудований за моделлю договору на користь третьої особи, але третьою особою буде виступати особа, чия відповідальність страхується¹⁹. В. Ю. Абрамов у своїй праці розвиває дану концепцію²⁰.

Завдяки означеній нормі є можливість приховати водія, який спричинив ДТП, вчиняв спроби страхового шахрайства за водіями з «чистою репутацією» і мінімізувати таким чином ставку страхової премії. Залишення цієї норми без змін могло б бути виправданим лише у випадку, коли б вказані вище порушення супроводжувалися позбавленням права керування транспортним засобом на певний строк. Адже навіть перевірка транспортного засобу, який страхується, не може змінити становище, оскільки за договором першого типу водій може керувати чужим транспортним засобом за дорученням і при цьому не фігурувати у жодних документах страхових компаній. Дане зловживання може виявитися лише у разі настання страхового випадку.

Отже, договір на користь третіх осіб – це специфічна правова конструкція, що використовується, зокрема, для оформлення праввідносин щодо ОСЦПВВНТЗ. Такий договір не можна вважати умовним. Досліджуваний договір має ряд особливостей, які дають підставу для виокремлення його з-поміж інших договорів на користь третіх осіб: третю особу неможливо визначити заздалегідь; право вимоги у потерпілої (третьої) особи виникає не виключно в результаті договору, а й унаслідок заподіяння шкоди; таке право виникає після настання страхового випадку, а не з моменту укладання договору; означений договір не призводить до збільшення майна третьої особи на відміну від, наприклад договору страхування життя на користь третьої особи. Слід зауважити, що з точки зору теорії страхового права у договорі ОСЦПВВНТЗ можна виділити дві категорії третіх осіб, яких, з різною аргументацією, можна вважати вигодонабувачами. Це пов'язано з тим, що законодавство України допускає випадки страхування відповідальності за умови відсутності у страхувальника страхового інтересу. Відповідно особа, яка такий інтерес має, може бути застрахована чужим коштом, що з позицій страхового права є невинуватим. Крім того, така ситуація може бути використана для вчинення правопорушень чи зловживань.

Тож договір ОСЦПВВНТЗ є цікавим прикладом втілення правової конструкції договору на користь третіх осіб, яка залишається в Україні відносно малодослідженою та потребує удосконалення правового регулювання.

¹ Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 1 (07.01.2005). – Ст. 1.

² Захаров Ю. Ю. Договор в пользу третьего лица в теории и хозяйственной практике: автореф. дисс. ... канд. юр. наук: спец. 12.00.03 / Ю. Ю. Захаров. – М., 2003. – 30 с.; Ковалевская Н. С. Договор в пользу третьих лиц – граждан: автореф. дисс. ... канд. юр. наук: спец. 12.00.03 / Н. С. Ковалевская. – Л., 1988. – 20 с.; Нолькен А. Договоры в пользу третьих лиц. Опыт теоретического анализа по гражданскому праву. – СПб.: Типография Императорской Академии Наук, 1885. – 152 с.; Contracts for a Third-Party Beneficiary. A Historical and Comparative Account / Edited by Jan Hallebeek, Harry Dondorp. – Leiden – Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2008. – 172 p.

³ Абрамов В. Ю. Третьи лица в страховании / Абрамов В. Ю. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 128 с.; Брагинский М. И. Договорное право / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М.: Статут, 2003. – Кн. 3: Договоры о выполнении работ и оказании услуг [2-е изд., стер.]. – М.: Статут, 2002. – 800 с.; Лунц Л. А. Общее учение об обязательстве / Лунц Л. А., Новицкий И. Б. – М.: Госюриздат, 1950. – 416 с.; Саватье Р. Теория обязательств Теория обязательств: Юридический и экономический очерк = La theorie des obligations: Vision juridique et economique / Пер. с франц. и вступ. ст. Р. О. Халфиной. – М.: Прогресс, 1972. – 440 с.; Фогельсон Ю. Б. Договор страхования в российском гражданском праве: дис. ... докт. юр. наук: 12.00.03 / Ю. Б. Фогельсон. – М., 2007. – 387 с.

⁴ Нолькен А. Вказана праця. – С. 9.

⁵ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11 (28.03.2003). – Ст. 461; Про страхування: Закон України у редакції ЗУ № 2745-III від 4 жовтня 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=85%2F96-%E2%F0>

⁶ Брагинский М. И. Вказана праця. – Кн. 1. – С. 356–367.

⁷ Бартош В. М. Взаимное страхование по российскому праву: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / В. М. Бартош. – М., 2005. – С. 147.

⁸ Абрамов В. Ю. Цит. работа. – С. 14.

⁹ Reforming French Law of Obligations / Ed. by John Cartwright, Stefan Vogenauer and Simon Whittaker. – Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2009. – P. 212.

¹⁰ Там само. – P. 213.

¹¹ Фогельсон Ю. Б. Вказана праця. – С. 336.

¹² Брагинский М. И. Вказана праця. – Кн. 1. – С. 371.

¹³ Саватье Р. Вказана праця. – С. 198–199.

¹⁴ Захаров Ю. Ю. Вказана праця. – С. 19–20.

¹⁵ Абрамов В. Ю. Вказана праця. – С. 48.

¹⁶ Там само. – С. 51.

¹⁷ Гражданское право: учеб.: в 3 т. Т. 2. – 4-е изд., перераб и доп. / Е. Ю. Валявина, И. В. Елисеев [и др.]; отв. ред. А. П. Сергеев, Ю. К. Толстой. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. – С. 621–622.

¹⁸ Абрамов В. Ю. Вказана праця. – С. 61.

¹⁹ Брагинский М. И. Вказана праця. – Кн. 3. – С. 636.

²⁰ Абрамов В. Ю. Вказана праця. – С. 62–63.

Резюме

Проаналізовано правову конструкцію договору на користь третіх осіб, визначено характер правовідносин між страхувальником, вигодонабувачем та страховиком після настання страхового випадку.

Ключові слова: договір на користь третіх осіб, договір страхування, вигодонабувач.

Резюме

Проанализирована правовая конструкция договора в пользу третьих лиц, определен характер правоотношений между страхователем, выгодоприобретателем и страховщиком после наступления страхового случая.

Ключевые слова: договор в пользу третьих лиц, договор страхования, выгодоприобретатель.

Summary

Legal design of contract for a third party beneficiary is analyzed, discerned the nature of legal relations between the insured, beneficiary and insurer after the loss occurrence.

Key words: contract for a third party beneficiary, insurance contract, beneficiary.

Отримано 2.11.2010

К. Є. МАШКОВ

*Костянтин Євгенович Машков, здобувач
Київського національного університету імені Та-
раса Шевченка*

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ПРАЦІВНИКІВ, ЩО ВИНІКАЮТЬ ВНАСЛІДОК ОТРИМАННЯ ЗАОХОЧЕННЯ ЗА ТРУДОВІ ДОСЯГНЕННЯ

Уже тривалий час в юридичній науці існує думка, що в разі існування підстав для заохочення у роботодавця виникає право (а не обов'язок) застосовувати той чи інший захід заохочення до працівника. У деяких випадках це дійсно так.

Однак, у деяких випадках у працівника виникає суб'єктивне право на заохочення, наприклад, при досягненні працівником чітко визначених локальним нормативно-правовим актом про заохочення показників. А з курсу «Теорії держави та права» відомо, що в будь-яких правовідносинах, у тому числі трудових, кожному суб'єктивному праву одного суб'єкта кореспондує певний суб'єктивний обов'язок іншого суб'єкта¹. Таким чином, у певних випадках заохочення працівника стає вже обов'язком роботодавця.

Отже, можна зробити висновок, що в одних випадках заохочення є правом роботодавця, а в інших – обов'язком роботодавця (і суб'єктивним правом працівника на отримання).

Розглянемо питання: чи викликає факт заохочення якісь додаткові права та обов'язки для роботодавця та працівника?

У більшості випадків заохочення окремих працівників полягає у застосуванні до них певного заходу (оголошення подяки, виплата премії і т.д.). Застосування таких заходів є вичерпним актом і не породжує якихось додаткових правових наслідків для працівників.

Спеціальним законодавством із застосуванням до працівників заходу заохочення безпосередньо пов'язане виникнення у осіб, що отримали заохочення, деяких конкретних, додаткових правомочностей (так званих похідних заохочень)². Похідні заохочення – це заохочення, які самим законодавцем розглядаються в якості обов'язкового доповнення до основного заходу заохочення, на відміну від основних заходів заохочення – найважливіші заходи, що мають самостійне значення³. До похідних (додаткових) заохочень відносяться, наприклад, вручення особі, якій присвоєно звання «Заслужений юрист України», в обстановці урочистості і широкої гласності нагрудного знака та посвідчення до почесного звання встановленого зразка (п.п. 18, 19 Положення про почесні звання України⁴), або присвоєння особам, які удостоєні Державної премії України в галузі архітектури, звання «Лауреата Державної премії України в галузі архітектури», а також вручення в урочистій обстановці Диплому та нагрудного знака до Державної премії України в галузі архітектури (п. 10 Положення про Державну премію України в галузі архітектури⁵ та п. 1 Указу Президента України «Про нагрудний знак до Державної премії України в галузі архітектури»⁶).

Сьогодні в суспільстві склалась думка, що в особи, яка отримала заохочення за успіхи у трудовій діяльності виникають лише права, і немає жодних обов'язків. Однак, це не зовсім так. Дійсно в чинному законо-